Имададдин Насими

Сирләр дәрјасы

Имадəддин Насими

Ширлəр дəрјасы

М. Ф. Ахундов адына
Азəрбајҹан Республика
Дөвлəт КИТАБХАНАСЫ

ҜӘНҸЛИК
БАКЫ
1973

ИМАДӘДДИН НӘСИМИ
ВӘ ОНУН НӘСИҺӘТАМИЗ ГӘСИДӘСИ

«Инсанын әмәли—ону һәјатда кәрәк әбәди јашатсын»,—Азәрбајчан халгынын аловлу ингилабчы оғлу Шејх Мәһәммәд Хијабанинин бу сөзләриндә бәшәр тарихиндә мәсләки вә идеалы уғрунда чанларыны гурбан вермиш парлаг шәхсијјәтләрин мүдриклији вә әлмәзлији ифадә олунмушдур. 1700 ил бундан әввәл манихеизмин баниси, Шәргин дуалист философу, каһинләрин фитнәкарлығы илә дәриси сојулмуш Манинин фачиәси, Азәрбајчан халгынын тарихиндә өмрүнүн 25 илини јаделли ишғалчылара гаршы мүбаризәјә һәср етмиш, 1155 ил бундан габаг вәһшилијин вә амансыз зүлмүн гурбаны олмуш, һәгиги гәһрәманлыг еталону Бабәкин е'дамы, XVI әсрдә Романын «Күлләр мејданы»нда инкивизисијанын дәһшәтли чәза үсулуна мә'руз галмыш материалист философ Чордано Брунонун өлдүрүлмәси, Инкилтәрәдә бөјүк бир идејанын чарчысы, утопик сосиализмин баниси Томас Морун ән амансыз чәза һөкмү алмасы һәр бир мәдәни халга танышдыр. Орта әсрләрин инкивизисија тонгалларында јандырылмыш, дәһшәтли чәзалара вә ишкәнчәләрә мә'руз галмыш чәсур гылынч вә гәләм баһадырлары сајсыздыр. Бәшәријјәтин

фачиә тәгвиминә адларыны гызыл ганлары илә јазмыш белә инсанлардан бири дә мәсләк мүчаһиди, Азәрбајчан Прометеји — Нәсимидир.

Сејид Имадәддин Нәсими тәхминән 1369-чу илдә Азәрбајчанын гәдим мәдәнијјәт бешији Ширванын Шамахы шәһәриндә дүнјаја кәлмишдир. Дүнја әдәбијјатына Хагани кими өлмәз сәнәткар бәхш етмиш Ширванын әдәби-ичтимаи мүһити Нәсиминин елм—сәнәт аләминә кәлмәсинә хүсуси имкан јарадыр. Зәһмәткешләрин, сәнәткарларын феодал зүлмү алтында истисмар едилдијинин чанлы шаһиди олан кәнч шаир сарај мүһитинә дејил, кениш халг күтләсинә мәнсуб сәнәткар олмаг арзусу илә дөврүнүн бир сыра мүһүм елмләрини—ислам фәлсәфәсини, шәрг поетикасыны, мусиги, нүчум, ријазијјат вә с. дәриндән өјрәнир. Онун бу елмләрә јијәләнмәсиндә Азәрбајчан дили илә јанашы әрәб вә фарс дилләрини дә мүкәммәл билмәси бөјүк рол ојнајыр. Шаир бу дилләрдә ичтимаи-фәлсәфи вә ашиганә мәзмунлу көзәл ше'рләр јазыр. Онун азәрбајчанча јаздығы әсәрләр бизә чатдығы һалда, әрәб дилиндәки ше'рләриндән јалныз бә'зи парчалар галмыш, фарсча диваны исә 1972-чи илдә Бакыда вә Теһранда нәшр едилмишдир.

Нәсими дөврүндә монголларын вә тејмуриләрин ишғалчылығы вә гарәтчилији һәддини ашмыш, инсан гырғыны, феодал мүһарибәләринин дәһшәти, зәһмәткешләрин дөзүлмәз истисмары кениш халг күтләләринин гәзәб аловуну шиддәтләндирмишди. Сәрбәдарлар үсјаны Ирана, Әфганыстана, Орта Асијаја, һүруфилик һәрәкатынын далғалары исә Хорасандан тутмуш Кичик Асијаја гәдәр јајылмышды. Нәсими сонунчу һәрәкатын гүдрәтли гәләм бәһадырларындан вә горхмаз мүбаризләриндән иди.

Һүруфизмин башчысы, Нәсиминин мүәллими, көркәмли философ вә шаир Фәзлуллаһ Нәими олмушдур. Аллаһы инсан варлығында тәчәссүмдә көрән бу философун тәблиғ етдији һүруфилик феодал зүлмүнә, шәриәт еһкамларына вә тејмуриләрин һакимијјәтинә гаршы јөнәлдијинә көрә Тејмурун оғлу Мираншаһ 1394-чү илдә Фәзлуллаһ Нәимини вәһшичәсинә өлдүрдү. Өз һуманист идејаларыны вә һүруфилији тәблиғ етмәк үчүн доғма вәтәниндән дидәркин дүшән Нәсиминин 1417-чи илдә Һәләбдә дәриси дири-дири сојулду. Нәиминин гызы 500 нәфәр һүруфи илә бирликдә ишкәнчә алараг гәтл олунду, оғлу Изәддин исә Һератда Бајсунгур тәрәфиндән јандырылды. Һүруфизм тәрәфдарларына амансыз диван тутулмасы, тарихи бир һәгигәти сүбут едир ки, бу һәрәкат феодал зүлмү әлејһинә күчлү мүгавимәт көстәрдијиндән өз дөврү үчүн мүтәрәгги маһијјәт дашыјырды.

Һүруфизмә мәнсуб үсјанкар тәбиәтли шаир Нәсиминин јарадычылығы Азәрбајчан әдәбијјатында милли поезијанын јүксәк зирвәсидир. Шаирин мүтәфәккир сәнәткар кими бөјүклүјү илк нөвбәдә ондадыр ки, о, мүсәлман Шәргиндә ислам дининин тә'сири илә зүлмә, һагсызлыға дөзмәк әһвали-руһијјәси илә јашајан, өзүнү аллаһын гулу һесаб едән, күчүнә—гүдрәтинә инамыны итирмәкдә олан Инсаны илаһиләшдирди, һәр шејә гадир олмаг гүдрәтинин мүчәррәд илаһи гүввәдә дејил, инсанда олдуғуну сөјләди, «әнәлһәг»-«мәнәм аллаһ» идејасыны даһа да гүввәтләндирди. Мәһз буна көрә дә Нәсими садәчә бир тәригәт шаири дејил, Јахын вә Орта Шәргдә һуманизмин көркәмли бајрагдарларындан бири кими гијмәтләндирилмәли өлмәз сәнәткарлардандыр.

Пантеизм фәлсәфәси Нәсими поезијасынын чанына һопмушдур. Шаирин символикасы өзүнә мәхсус дәрин фәлсәфи-ичтимаи мә'налар ифадә едир. Онун ишләтдији һүруфизм

истилаһларынын һәр бири хүсуси мә'на дашыјыр, онларын рәмзи мә'насыны баша дүшмәдән мүтәфәккир сәнәткарын пантеист көрүшләринин вә һүруфизминин маһијјәтини ачмаг чәтиндир. Шаир «Сирләр дәрјасы»нда, јарадычылығындакы бу спесифик хүсусијјәтә ишарә едәрәк дејир:

Аби-һәјат кими сөзүм һәјат верәр инсанлара,
Ариф олан фејз апарар, надан исә додаг бүзәр.

Бүтүн бунларла јанашы, Нәсими мәһәббәт вә көзәллик ашиги, бәшәри фикирләр тәрәннүмчүсүдүр. О, заһидләрин чәннәт—чәһәннәм вә'дини рәдд едир, реал һәјатдан нәш'ә вә зөвг алмағы үстүн тутур. Шаирин мәһәббәт фәлсәфәси суфимәсләк бир сәнәткарын дејил, һәгиги севки вә көзәллик нәғмәкарынын естетик дујғуларынын мәһсулудур.

Нәсиминин охучулара тәгдим етдијимиз «Сирләр дәрјасы» адлы бу гәсидәси шаирин һуманизмини, етик вә естетик фикирләрини әкс етдирән фәлсәфи мәзмунлу бир гәсидәдир. Гәсидәнин орижиналы ССРИ Елмләр Академијасы Шәргшүнаслыг институтунун Ленинград филиалында вә Азәрбајчан ССР Елмләр Академијасынын Әлјазмалары фондунда сахланылыр. Бу сәтирләрин мүәллифи үч нүсхә әсасында һәмин гәсидәнин елми-тәнгиди мәтнини һазырлајараг орижиналын даһа дәгиг бир вариантыны дүзәлтмишдир. Охучулар һәмин вариантын там тәрчүмәси илә илк дәфә таныш олур.

Низами Кәнчәви әдәби мәктәбинин ән көркәмли давамчыларындан сајылан бөјүк һинд шаири Әмир Хосров Дәһләвинин (1253—1324) «Дәрјаји-әбрар» («Мүгәддәсләрин

үмманы») адлы гәсидәсинә поетик чаваб олараг јазылмыш «Сирләр дәрјасы» шаиримизин әдәби ирсини, пантеист бахышларыны өјрәнмәк үчүн сон дәрәчә марағлыдыр.

Нәсими үсјанкар тәбиәтли, мүбариз руһлу шаир олдуғундан һаким тәбәгәјә гаршы мүхалифәт мөвгејиндә дајаныр, ичтимаи бәрабәрсизлијин һаким олдуғу, әзәнләр вә әзиләнләр чәмијјәтинин зиддијјәтләрини чәсарәтлә, бәдии сөзүн күчү илә ифадә едәрәк јазыр:

Шәфгәт сөзү, мүрвәт сөзү јазыг халга дејил нәсиб,—
Бунун һалы ондан бетәр, онун һалы бундан бетәр.
Тахт үстүндә гәрар тутуб раһат олмаз шаһ олан кәс,
Бөјүкләрин үрәкләри јарпаг кими тир-тир әсәр.

Инсана мәһәббәт тә'лими, инсанын мә'нәви тәкамүл јолу илә ән јүксәк кејфијјәтләрә јијәләнмәси мәсәләси Нәсими һуманизминин әсас консепсијасыны тәшкил едир. Шаир өз дөврүнүн һуманист мүтәфәккири кими инсанлары тәмиз мә'нәвијјат саһиби олмаға, хејирхаһ әмәлләрлә јашамаға, шөһрәтпәрәстликдән, тамаһкарлыгдан узаглашмаға чағырыр. О, мә'нәви сафлығы инсан үчүн ән јүксәк ләјагәт һесаб едир:

Баша кечән тачдан өтрү башдан кечәр шаһла султан,
Тач севдасы дашымасан, башын галхыб әршә дәјәр.

Феодал деспотизминин һөкм сүрдүјү зиддијјәтли мүһитин ачыг көзлү шаһиди олмуш Нәсими һакимијјәт үстүндә вурушан һөкмдарларын ачыначаглы агибәтиндән хәбәр ве-

рир. Тамаһкарлығы, вар-дөвләтә һәрислији инсан ләјағәтини алчалдан мәнфур сифәтләр кими писләјир:

Тамаһкарлыг, һәрислик јох, мәрд инсанда һүммәт кәрәк,
Өмүр—сәмум күләјидир, сәрвәт—дөвләт тоза бәнзәр...
Сән дирилик чешмәсини ахтарма чан баһасына
Тәшнәликдән өләчәксән өлдүјү тәк шаһ Искәндәр...
Султан Сәнчәр һөкм едәрди бу дүнјаја бир заманлар,
Гәбри үстә бир ијдә дә чичәк ачыб вермәз бәһәр.

Нәсиминин бу гәсидәси ифадә етдији фәлсәфи—әхлаги фикирләрә көрә нә гәдәр гијмәтлидирсә, мүәллифин сәнәткарлыг гүдрәтини, сөзә һакимлијини, шәрг поетикасынын сирләринә дәриндән бәләд олмасыны нүмајиш етдирдијинә көрә бир о гәдәр дә дәјәрлидир. Әмир Хосров Дәһләвинин «Дәрјаји-әбрар» адлы гәсидәсинә Јахын вә Орта Шәрг әдәбијјатынын бир сыра көркәмли шаирләри фарс дилиндә поетик чаваблар јазмышлар. Бунларын арасында Әбдүррәһман Чаминин, Әлишир Нәваинин, Шејхим Сүһејлинин, Әбдүссәмәд Бәдәхшинин, Кәмаләддин Бинаинин, Әбдүлгадир Бидилин поетик нәзирәләри сәнәткарлыг, ичтимаи фикрин тәрәннүмү бахымындан хүсусилә фәргләнир. Чох еһтимал ки, һәмин сәнәткарлар Нәсиминин фарс дилиндә јаздығы «Сирләр дәрјасы» илә дә танын олмушлар. Лакин онларын јашадығы, ислам дининин һаким олдуғу орта әср феодал мүһитиндә Нәсими «әнәлһәг» идејасынын јолунда мәсләк мүчаһиди кими мәшһур олдуғуна көрә онун адыны өз әсәрләриндә чәкмәјә чәсарәт етмәмишләр.

Нәсими ејни заманда бәшәријјәтин ислам дининә мәнсуб олмајан гисмини кафир һесаб едән дини зеһнијјәтләрә гаршы чыхмышдыр. Белә бир һуманист шаирин тәрәннүм етдији идејалар, онун өз дөврүндән башлајараг, Гафгаз вә Орта Асија халглары арасында, Түркијәдә, Иранда, Әфганыстанда вә бир сыра әрәб өлкәләриндә кениш јајылмышдыр. Өз дөврүнүн азад фикирли адамлары онун идејаларына тәрәфдар чыхмышлар, шаирин јарадычылығы бир чох сәнәткарлар үчүн өрнәк олмушдур. Нәсиминин ады мәрдлик вә мәтанәт рәмзинә чеврилмиш, онун һаггында рәвајәтләр вә әфсанәләр јаранмышдыр. XVIII әсрдә јашамыш көркәмли түркмән шаири Әндәлиб Нәсими һаггында поема гәләмә алмыш, инди исә шаир Габил Имамвердијев бу бөјүк сәнәткарын хатирәсинә ири һәчмли поема һәср етмишдир.

Көзәллији, үлви мәһәббәти тәрәннүм едән нечә фикирли гәзәлләри әсрләрдән бәри елдән-елә, дилдән-дилә кәзән, һуманист идејалары инсанлара нәчиб һиссләр ашылајан бөјүк сәнәткар бәшәри еһтирасларын тәрәннүмчүсү, һәгигәт вә азадлыг чарчысы кими бу күн дә јашајыр. О, дүнјанын сүлһ, әдаләт вә азадлыг уғрунда мүбаризә апаран сәнәткарларынын өн сырасындадыр. Онун өлмәз идејалары инсанлары достлуға, гардашлыға, хејирхаһ әмәлләрә вә парлаг идеаллара сәсләјир.

АББАСӘЛИ САРОВЛУ

СИРЛӘР ДӘРЈАСЫ

Парлаг күнәш шө'лә сачыб јер үзүнү нурла бәзәр,
Атәш долу гызыл тасдыр, јахар сәни, ејлә һәзәр.

Фәләкләрин синәсинә шүасилә дағлар басыб,
Улдуз дејил о көрдүјүн дағ јерләри һеј көзәрәр.

Әзәл күндән асиманын о сеһрикар ајнасында
Көзәлләрин алны кими бәдрләнмиш ај көрүнәр.

Каһ кизләнәр, каһ назланар ај булудлар арасында,
Бир адәтдир, тәзә кәлин рүбәнд тутар,— үз бүрүнәр.

Сән күнәшин дәркаһына учалсан да Иса[1] кими,
Сон мәнзилдә кәрпич—балыш, торпаг—јатаг дејил мәкәр?

Өјүнмә ки, Гарун[2] кими хәзинәләр саһибисән,
Һансы јердә хәзинә вар — кешијини илан чәкәр.

Долдурсан да ағзыначан бу дүнјанын кәмисини,
Бир тәрәфә чыхан дејил, јетирәчәк туфан хәтәр.

Сән дирилик чешмәсини ахтарма чан баһасына,
Тәшнәликдән өләчәксән өлдүјү тәк шаһ Искәндәр[3].

Ары мүлкү дејил мәкәр гоча дүнја дедијимиз,
Каһ бал олур гисмәтимиз, каһ зәһәрли ити нештәр.

Ајағыны бу торпаға һөрмәтлә бас, унутма ки,
Шаһлар башы торпаг олмуш, кәлиб-кедән үстә кәзәр,

Дарадан[4] шаһ ејванында мәһәччәрләр сөһбәт ачар,
Гары, Гејсәр[5] торпағындан кәрпичләри фәршә дүзәр.

Торпаг үстә һәр күл-чичәк бир көзәлдән нишанәдир,
Чәмәндәки хош тәравәт сәнәмләрдән хәбәр верәр.

Султан Сәнчәр[6] һөкм едәрди бу дүнјаја бир заманлар,
Гәбри үстә бир ијдә дә чичәк ачыб вермәз бәһәр.

Фәна јели әсән јолда чан бир овуч тоз дејилми,
Өмрүмүзсә гар дағыдыр, Күнәш ону тез әридәр.

Инсан олан кәсә ипәк палтар дејил, камал кәрәк,
Көр сәдәфин синәсинә неча долмуш инчи—көвһәр.

Ағлын варса, кәл көмүлмә гызыл үчүн торпаглара,
Мал һәриси мәһшәр күнү сичан кими чох сүрүнәр.

Кәл бир логма чөрәк үчүн миннәт чәкмә алчаглардан,
Гәфләтдәсән, рузи, не'мәт ашиг кими сәни севәр.

Зәр ешгини башдан чыхарт, гәбриндәки сандыг ки, вар,
Итаәтлә һаггы анмаг јеридир о, нәинки зәр.

Дөвләт фикри кечәләр дә гојмајыр ки, ујујасан,—
Сән өләрсән, дөвләтиндән варисләрин кефләр чәкәр.

Бу мәтләби сән дә ешит, сән дә анла, фајдасы вар,
Ибрәтли сөз сырға олар, күман етмә зәһлә төкәр.

Баша кечән тачдан өтрү башдан кечәр шаһла султан,
Тач совдасы дашымасан башын галхыб әршә дәјәр.

Јохсуллуг ки, султанлыгдыр, касыблыгдан етмә фәған,[7]
Јохсуллара тапдаг олуб виран галмыш гәсри-гејсәр,

Тамаһкарлыг, һәрислик јох, мәрд инсанда һүммәт кәрәк,
Өмүр — сәмум күләјидир, сәрвәт — дөвләт тоза бәнзәр.

Вар-дөвләтин-илан, әгрәб, бел бағлајыб севмәк нијә,—
Инсан оғлу әждаһадан нә сәдагәт, достлуг көзләр?!

Вар-дөвләтдән нәјин варса сәхавәтлә хәрчлә мүдам,
Сәрвәт јығмаг, дөвләт јығмаг сонсузлара олмуш шакәр.

Чаһан мүлкү карвансара, инсанларса бир гонагдыр,
Өлүм исә дарвазадан асылмыш бир әјри чәнбәр.

Истәр кәда, истәрсә шаһ өз јолуну бурдан салар,
Һамы кәлиб меjмун кими бу һалгадан бир-бир кечәр.

Јолдашлардан кери галма, зирәк тәрпән сәфәр вахты,
Бијабанда огру-гулдур пусгу гуруб гәсдә кирәр.

Мәсләксизләр гәфләтдәдир, дүшмүш гызыл севдасына,
Ким дүнјаја бел бағласа, мәсләк гејдин чәтин чәкәр.

Меј истәсән, көнүл, вәһдәт шәрабындан бир дамла дад,
О, Искәндәр күзкүсү[8] тәк арифләрә верәр һүнәр.

Сән өзүнү дәрк елә ки, һагг сиррини дәрк едәсән,
Һагг өзүнү дәрк едәнә Чәбрајылы[9] ејләр нөкәр.[10]

Һәгигәтин нуру заһир олур инсан варлығында,
«Мән бир кизли хәзинәјәм»[11], — дејән вермиш буну хәбәр.

Инсан чаны санки тилсим, нуруну һагг гатмыш она,
Ким өзүну белә көрсә, мәләкдир о, дејил бәшәр.

Һәр бир зәррә јаранмышдыр бирчә нурун шө'ләсиндән,
Бир дәрјанын сулары да јағыш олар, дүррә дөнәр.

Һикмәтә бах, јүз мин ағач бир нәһрдән су ичсә дә,
Көрүрсән ки, һәр мејвәнин дады дикәр, рәнки дикәр.

Шәкилләри бир дејилдир, мә'налары бирдир анчаг,
Худбинликдән узаг олан, бу сөһбәтә доғру дејәр.

Аға, бизә күлмә, бизи о јарадан јаратмышдыр,
Көзәлимиз һичабсыздыр, һүснү онун һичаб дәләр.

Мал чохлуғу ачы әзаб верир инсан һәјатына,
Әввәлинин дады шәкәр, ахырынын дады зәһәр.

Ишин галса Әзраилә[12], гызылынын нә фајдасы, —
Кәрәк нағды — чан верәсән, гызыл орда чәтин кечәр.

Һәр кимин ки, һүммәт гушу чыхар тамаһ гәфәсиндән,
Сидрә гушу[13] кими галхыб једди гатлы көјдә сүзәр.

Әзәл күндән танры бирдир, бир олараг галачаг да,
Сәнин руһун — һаггын нуру, ағлын исә — бир пејғәмбәр.

Әсил үрфан батиндәдир, заһирилә ојнама сән,
Бар вермәјән бир ағачын зәһмәтини чәкмә һәдәр.

Кәрәк габыг атылсын ки, ләпә галсын овучунда,
Ләпәләри көрән кими, јәгин нәсә јада дүшәр

«Сән өзүнү дәрк еләсән, дәрк едәрсән танрыны да,»[14]
Мәнә идрак аләминдә јахшылыгдыр јалныз рәһбәр.

Бу ки, бәлли һәгигәтдир, башга дәлил уjдурма кәл,
Каинатда зәррәчикләр һагг нурундан нәш'әт едәр.

Султанларын тахты хәзлә, симузәрлә бәзәнмишдир,
Гызыл тахтлар күлә дөнмүш, үстүндәдир диванәләр.

Ипәк үстә, атлаз үстә чан верәнин вај һалына,
Торпаг үстә, тикан үстә чан чәкишән асан өләр.

107—2

Һарынлыгдан, чан гејдиндән әбләһ шишәр өкүз кими,
Һәссас инсан — әрәб аты, һеј назиләр, һеј инчәләр.

Дүшкүн инсан ушаг кими рәзил дөвран дөшләриндән
Мурдар әмәр, әмдијини анасынын сүдү биләр.

Һерисликдән од дүшүбдүр ағамызын бәдәнинә,
Дүнја оду чанындадыр, нә һисс едәр, нә диксинәр.

Гафил олуб, өз өмрүнү вар јығмаға сәрф еjләјәр,
Өләндәсә Әзраилин һүзурунда бојун бүкәр.

Зәр сөһбәти долдурубдур чох адамын гулағыны,
Санки кардыр, өјүд версән зәррә гәдәр етмәз әсәр.

Варисләри мала көрә истәјәрләр өлсүн аға,
Улаг—јабы чәмдәјинә лешдән өтрү ит көз дикәр.

Дүнја кафтар бир гарыдыр, зәр-зибаjлы халты товлар,
Ишвәсилә алдатмасын гоj сәни о позгун мәнәр.

М. Ф. Ахундов адына
Азәрбајчан Республика
Дөвләт КИТАБХАНАСЫ

Каһ көрүрсән әрә кетди, каһ көрүрсән әр өлдүрдү,
Бир әлиндә хына олур, бир әлиндә ганлы хәнчәр.[15]

Кәл алданма һијләсинә һагга инам варса сәндә,
Бу һәјасыз сыртыг «кәлин» әр өлдүрүб ганын ичәр.

Ишвәләри, әдалары хоша кәләр һәр бир заман,
Кетмә, сәни ал дил илә һара чәксә о һијләкәр.

Зәр ешгијлә танры ешги сығышмајар бир араја,
Өлкә нечә абад олар, ики шаһы варса әкәр?[16]

Јахшы-јаман һәр нә көрсән нөгсан саныб инкар етмә,
Сәнәткарын гүсурудур нөгсанлыса һәркаһ әсәр.

Бир мә'дәндән чыхарырлар полады да, дәмири дә,
Бири сафдыр ајна кими, дикәриндән нал дүзәләр.

Халг ишини јахшы биләр, әбләһ исә ејб ахтарар,
Нөгсан кәзмәз әсли тәмиз көвһәр олан әр оғлу әр.

Өз көзүндә тири гојуб, өзкә көздә түкү көрмә,
Узаг көрәр өз ејбини көрән, түкү түкдән сечәр.

Шәфгәт сөзү, мүрвәт сөзү јазыг халга дејил нәсиб,
Бунун һалы ондан бетәр, онун һалы бундан бетәр.

Тахт үстүндә гәрар тутуб раһат олмаз шаһ олан кәс,
Бөјүкләрин үрәкләри јарпаг кими тир-тир әсәр.

Аби-һәјат[17] кими сөзүм һәјат верәр инсанлара,
Ариф олан фејз апарар, надан исә додаг бүзәр.

Мәсләксизә һикмәт дәрси, наданлара өјүд нејләр,
Улағын да габағына көвһәр төксән мат-мат сүзәр.

Мән дә «Бәһр-үл-әбрар»[18] үчүн чаваб јаздым бу ше'рими,
Инчи—көвһәр дәрјасында Нәсими көр нечә үзәр.

ИЗАҺЛАР

1. Иса. Дини әфсанәләрә көрә христианлығын әсасыны гојмушдур.
2. Гарун. Төврат әфсанәләринә көрә зәнкин сәрвәти илә шөһрәт газанмыш бир адамын адыдыр. Онун ады мүсәлман Шәргиндә вар-дөвләт саһиби кими мәшһур олмуш, ејни заманда шифаһи вә јазылы әдәбијјатда хәсис вә ачкөз варлы рәмзинә чеврилмишдир.
3. Искәндәр. Македонијалы Александр. Мәшһур сәркәрдә вә дөвләт хадими олмушдур. Даһи Низаминин гәләмилә гүдрәтли сәркәрдә, мүдрик философ вә идеал һөкмдар кими тәрәннүм едилмишдир.
4. Дара. Кодома III Дара—Ерамыздан 336—330 ил әввәл гәдим Иранда һөкмранлыг етмиш һәхаманиләр сүлаләсинин сонунчу һакими олмушду. Е. ә. 333-чү илдә Македонија сәркәрдәси Александрла мүһарибә заманы мәғлуб едилмишди. Онун ады сонралар әдәбијјатда чаһ-чәлал саһиби, шөһрәтли һөкмдар рәмзи кими поетик образа чеврилмишдир.

5. Гејсәр. Рома императорларына, Византија һөкмдарларына вә Османлы султанларына верилмиш титул.
6. Султан Сәнчәр. Мүиззәддин Әбу Һарис Сәнчәр (1118—1158) сәлчуглар сүлаләсинин алтынчы һөкмдары II Мәлик шаһын оғлудур. 20 ил Хорасана һакимлик етмиш, гардашы Султан Мәһәммәдин вәфатындан сонра һакимијјәти әлә алмыш, Һиндистандан Дәмәшгә, Сыр дәрја вадисиндән Јәмәнә гәдәр һакимијјәт даирәсини кенишләндирмишдир.
7. Тәсәввүф әдәбијјатында јохсуллуг султанлыг сајылыр. Суфиләрин әгидәсинә көрә шәхси јохсуллуг көрмәјән инсан зилләт вә еһтијач ичиндә јашајан бәшәр өвладынын дәрдләрини дуја билмәз, онун истәк вә арзуларындан хәбәрсиз олар.
8. Искәндәр күзкүсү. Рәвајәтә көрә сеһрли күзкүдүр. Куја чилаланмыш дәмирдән дүзәлдилмиш һәмин күзкүнүн илк ихтирачысы Македонијалы Искәндәрин бир чох гәләбә әлдә етмәсиндә бөјүк көмәји вардыр.
9. Чәбрајыл. Дини рәвајәтә көрә мүгәддәс инсанларла аллаһ арасында әлагә сахлајыб, куја танрынын әмрләрини онлара јетирән бир мәләкдир.
10. 14-чү гејдә бах.
11. Орижиналда әрәбчә: «күнту кәнзән мәхфијјән» ифадәсиндән көтүрүлмүшдүр. Мә'насы: «мән кизли бир хәзинә идим.» «Һәдиси-Гүдсидә» дејилир ки, танры бујурмушдур: «Мән кизли бир хәзинә идим, инсанлары јаратмагла өзүмү ашкар етдим.»
12. Дини әфсанәләрдә, Јахын вә Орта Шәрг халгларынын әдәбијјатларында өлүм мәләји кими тәсвир олунур.

13. **С и д р ә г у ш у.** Дини рәвајәтә көрә Сидрә көјүн једдинчи гатында олан елә бир мәкандыр ки, пејғәмбәрләр, мәләкләр дә ондан јухары галха билмәмишләр. Нәсими демәк истәјир ки, тамаһкарлыгдан узаг олан адам мә'нәви тәкамүлүн зирвәсинә јүксәлә биләр. Мәләк тәбиәтли, тәмиз мә'нәвијјатлы инсан сәвијјәсинә чатар.

14. **Ө з ү н ү д ә р к е т м ә к**—Мә'нәви тәкамүлүн ән јүксәк мәрһәләсинә чатмаг, јүксәк әхлаги кејфијјәтләр саһиби олмаг демәкдир. Мә'нәви тәкамүлә чатмаг истәјән инсан һәмишә ахтармалы, фәалијјәт көстәрмәли, али мәгсәдинә гәлбән бағланмалы, елмә, билијә, һикмәтә јијәләнмәли, һәјатын сирләриндән баш ачмаға, ләјагәтини сүбут етмәјә гадир олмалы, иззәти-нәфсини һәр шејдән үстүн тутуб горумалы, һәр шејдә јарадычы гүввәнин сиррини дәрк етмәјә чалышмалыдыр. Елә бир камал дәрәчәсинә јүксәлмәлидир ки, билдикләринин мәһдудлуғуну анласын, билмәдикләрини өјрәнмәјә чалышсын, шәһвәт һиссләриндән, худбинликдән, тәкәббүрдән хилас олсун. Бүтүн бу мә'нәви кејфијјәтләрә јијәләндикдән сонра инсан өзүнү дәрк етмиш олур.

15. Белә бир һәдис мөвчуддур. Кија бир күн Дүнја башында әлван рәнкли чаршаб, бир әли хыналы, бир әли ганлы, бели бүкүлмүш гоча бир гары гијафәсиндә Исанын көзләринә көрүнүр. Иса ондан сорушур:

—Еј лә'нәтә кәлмиш, белини нијә бүкмүсән?

Дүнја чаваб верир:

— Фир'ону, Нәмруду, Гаруну јола салмышам, јашым чохдур, артыг гочалмышам.

—Гоча вахтында белә әлван рәнкли чаршаб өртмәјин нә мә'насы вар?

— Чаванларын гәлбини әлә алмаг үчүн белә әлван рәнкли чаршаб өртмүшәм.

— Әлинә хына јахмагда мәгсәдин нәдир?

—Тәзә әрә кетмишәм.

—Бәс әлинин бири нечин ганлыдыр?

—Индичә әрими өлдүрмүшәм.

Көрүндүјү кими, Нәсими дини рәвајәт шәклиндә јајылмыш јухарыдакы һәдисдән мәһарәтлә истифадә етмиш вә һәмин фикирләри сон дәрәчә шаиранәликлә гәләмә алмышдыр.

16. Нәсими бу бејтин биринчи мисрасында монотеизм (тәкаллаһлыг) тәрәфдары тәк чыхыш едир, икинчи мисрасында исә «ики падшаһ бир өлкәјә сығмаз» халг мәсәлиндән вә Сә'ди Ширазинин «једди дәрвиш бир палаз үстә јатар, ики шаһ бир өлкәјә сығышмаз» кими мүдрик сөзләриндән илһамланараг һакимијјәт үстүндә вурушан шаһлара гаршы өз е'тиразыны билдирмишдир.

17. **А б и-һ ә ј а т**— Дирилик сују. Нәсими буну «Аби-Хызр»—Хызр сују адландырмышдыр. Рәвајәтә көрә Хызр пејғәмбәр олмуш, мө'чүзәләр етмиш, дәрин дәрјалара баш вуруб, чәтин вә чыхылмаз вәзијјәтдә инсанлара нечат јолу көстәрмишдир О, әфсанәви дирилик сујуну тапыб ичмиш, әбәди оларaг өлмәзлик газанмышдыр.

Нәсими бурада ше'рини инсанлара әбәди һәјат верән дирилик сујуна, өзүнү исә Хызра бәнзәдир. Хызр инсанлара чәтин јолда бәләдчи олдуғу кими, шаир дә һәгигәт јолуну азанлара доғру јол көстәрир. Онун сөзләри дә дирилик сују кими инсанлара һәјат бәхш едир, руһ вә мә'нәви гида верир.

18. «**Б ә һ р у л ә б р а р**» («Мүгәддәсләрин үмманы»)—Бу, Әмир Хосров Дәһләвинин

(1253—1324) 212 мисрадан ибарәт олан «Дәрјаји-әбрар» адлы гәсидәсинә ишарәдир. Бөјүк өзбәк шаири Әлишир Нәваи Әмир Хосров Дәһләвинин һәмин гәсидәсинин адыны «Дәрјаји-әбрар» шәклиндә, јә'ни орижиналдакы кими көстәрмишдир. Марағлыдыр ки, бир сыра мүәллифләр о чүмләдән көркәмли тәзкирәчи Дөвләт шаһ Сәмәргәнди, һинд алими Шибли Но'мани, әфган алими Ибраһим Хәлил вә проф. Фитрәт дә Әмир Хосров Дәһләвинин һәмин гәсидәсини Нәсими кими «Бәһрүл-әбрар» адландырмышлар. Көрүнүр ки, истәр Нәсими, истәрсә дә адларыны чәкдијимиз мүәллифләр гәсидәсинин «Бәһрүл-әбрар» ады илә үзү көчүрүлмүш һансы бир әлјазма вариантынаса тәсадүф етмишләр.

Нәсими јалныз өз сәләфләринин дејил, Јахын вә Орта Шәргин бир сыра көркәмли сәнәткарларынын, о чүмләдән дә фарс дилиндә јазыб јаратмыш һинд шаири Әмир Хосров Дәһләвинин зәнкин әдәби ирси илә јахындан таныш олмушдур. Имадәддин Нәсимидән сонра Әбдүррәһман Чами (1414—1492) вә Әлишир Нәваи (1441—1501) «Луччәтүл әсрар» («Сирләр дәрјасы») вә «Төһфәтүл әфкар» («Фикирләр төһфәси») адлы чаваб гәсидәләри јазмышлар. Чаминин вә Нәваинин гәсидәләри идејача Нәсими гәсидәсинә јахындыр. Нәсими XV әср һерат әдәби мүһитинә таныш бир сәнәткар олдуғу үчүн еһтимал ки, һәр ики шаир онун «Сирләр дәрјасы» адлы гәсидәсини охумуш вә ондан тә'сирләнмишләр.

КИТАБЫН ИЧИНДӘКИЛӘР

Имадәддин Нәсими вә онун нәсиһәтамиз гәсидәси 3
Сирләр дәрјасы 10
Изаһлар 20

Фарсчадан тәрчүмә едәни **Аббасәли Саровлу.** Хүсуси редактору **М. Гулузадә.** Нәшриjјат редактору **J. Мәммәдов.** Рәссамы **Ч. Әлиjев.** Бәдии редактору **В. Сарычалинскаjа.** Техники редактору **С. Һәбибзадә.** Корректорлары **Н. Ағакишиjев, М. Исаjева.**

Јығылмаға верилмиш 19/VII-1973-чү ил. Чапа имзаланмыш 29/X-1973-чү ил. Кағыз форматы 90×70¹/₃₂. кағыз № 1. Физики ч/в. 0,88. шәрти ч/в. 1,03. Учот нәшр. в. 0,66. ФГ 13203. Сифариш №107. Тиражы 10000. Гиjмәти 3 гәп.

Азәрбаjчан ССР Назирләр Советинин Дөвләт Нәшриjјат, Полиграфиjа вә Китаб Тичарәти Ишләри Комитәси.
«Кәнчлик» нәшриjјаты, Бакы Һүсү Һачыjев күчәси, 4.

Јени китаб мәтбәәси. Бакы, Госпитал күчәси, 4.

Имадеддин Насими

МОРЕ ТАЙН

(На азербайджанском языке)

Гянджлик

Баку — 1973

3 гәп.

ҜӘНҸЛИК · БАКЫ · 1973